

Bonifacas Stundžia

Kaip kirčiuoti pavardę *Nausėda*?

Gali būti keli šios žemaičiams būdingos pavardės kirčiavimo variantai – *Nausėdà* (2 kirčiuotė, taigi kilm. *Nausėdos*, naud. *Nausėdai*, gal. *Nausėdą*, įnag. *Nausėdà*, šauksm. *Nausėda!*) ir *Nausėda* (1 kirčiuotė, visi linksniai kirčiuojami vienodai). Pirmasis variantas senesnis ir nurodomas daugelyje šaltinių, pavyzdžiui, „Lietuvių pavardžių žodyne“ (žr. *pavardės.lki.lt*), „Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje“ (pastarojoje aprašyti du šio asmenvardžio turėtojai, vienas jų – išrinktasis Lietuvos Respublikos Prezidentas Gitanas Nausėda). Pavardė kilusi iš Mažojoje Lietuvoje, ypač kirčiuotuose Frydricho Kuršaičio darbuose, užfiksuoto bendrinio sudurtinio daiktavardžio *nausėdà* 2 (: *naujas* + *sėsti*, *sėda*, -o) „naujasėdys, -ė, t. y. naujakurys, -ė“ (žr. *www.lkz.lt*). Šis dūrinys rodo Mažosios Lietuvos šiaurinei patarnei ir žemaičiams ypač būdingą reiškinį – joto prieš sutrumpintą galūnę iš pirmojo dėmens išmetimą, plg. Kuršaičio *nauvedà* (: *naujas*, t. y. tarm. *naus*, + *vesti*, *veda*, -ė) „naujavedys“ (t. y. „kas ką tik vedė“), Kuliuose ir Pläteliuose užrašytą *vėpūtas* (: *vėjas*, t. y. *vės*, žem. *vies*, + *pūsti*, *pūtė*) „tai, kas vėjo supūsta (pusnis)“. 2 kirčiuotės sudurtiniai daiktavardžiai su antruoju dėmeniu einančiu tvirtapradžiu veiksmožodžiu ir galūne -a yra labai reti¹, paliudyti žemaičių plote, pavyzdžiui: *daugnorà* (: *daug* + *nóri*, -ėti) „kas daug nori (godus žmogus, šykštuolis)“ (Kvėdarna, Salantai), *pasalkandà* (: *pasalos* + *kánda*, -o, *kąsti*) „kas iš pasalų kanda, puola (apie šunį); pasalūnas“ (Kuršėnai, Luokė, Šatės, Tirkšliai, Užventis, Vieksniai). Dūrinio antrojo dėmens šaknies priegaidė yra tvirtagalė (pavyzdžiui, vns. gal. *daugnōrą*, *pasalkaňdą*), palyginti su tvirtaprade atsakančių veiksmožodžių priegaide, plg. *nóri* ir *kánda*, -o. Taigi sudurtinio žodžio antrajame dėmenyje yra įvykusi priegaidžių kaita, tvirtapradė veiksmožodžio priegaidė dūrinyje pakitusi į tvirtagalę.

Pastovaus kirčio variantas *Nausėda* (1 kirčiuotė), matyt, bus atsiradęs pagal analogiją su sudurtiniais asmenvardžiais ir bendriniais žodžiais be priegaidžių kaitos, kaip *Daugėla*, *Dirgėla*, *Pelėda*, *pelėda* (plg. šių dūrinių antruoju dėmeniu einančius veiksmožodžius *gėlė*, *gėlti*; *ėda*, -ė, *ėsti*), taip pat dėl kitokios darybos žodžių, turinčių tokį pat ar panašų baigmenį, įtakos, pavyzdžiui, *nepasėda* „kas nenusėdi vietoje“. Tokį aptariamą asmenvardžio kirčiavimą išgirdau iš tauragiškės Birutės Normantienės, Žemaičių kultūros draugijos Tauragės skyriaus pirmi-

¹ Dūrinių, turinčių tiek veiksmožodinį, tiek daiktavardinį antrąjį dėmenį ir galūnę -a, apskritai yra nedaug, žr. Antanas Pakerys, *Akcentologija I. Daiktavardis ir būdvardis*, Kaunas: Šviesa, 1994, p. 288–289, 282 ir kt.

ninkės, puikios tarmės mokovės, ir Juozo Pabrėžos, žemaičio ir žemaičių tarmės kirčiavimo tyrėjo (2019 m. birželio 17 d. pokalbiai telefonu). Skambinau taip pat ir Klaipėdos miesto savivaldybės administracijos darbuotojui Vytautui Nausėdai. Jis patvirtino, kad su pastoviu antrojo nuo galo skiemens kirčiu pavardė tariama ir jo šeimoje bei giminėje. Tokio pastovaus kirčio varianto negalėjo lemti žemaičiams būdingas kirčio atitraukimas, nes kirtis iš galinio netvirtapradžio skiemens atitraukiamas tik į pradinį žodžio skiemenį.

Kuriuo iš nurodytųjų variantų kirčiuoti konkretaus žmogaus pavardę, reikia teirautis jos savininko. Šio straipsnelio autoriaus turimomis žiniomis, išrinktasis Prezidentas savo pavardę kirčiuoja 1 kirčiuote – *Nausėda*, tačiau kitus girdi pasakant ir *Naūsėda* (remiuosi Algio Ramanausko pokalbiu su Gitanu Nausėda laidoje „Greiti pietūs“, transliuotu per „Žinių radiją“ 2018 m. spalio 5 d.², ir Prezidento spaudos atstovo Aisčio Zabarausko perduota informacija atsakant į VLKK pirmininko Audrio Antanaičio užklausą), taip kirčiuoja LRT ir visa kita garsinė žiniasklaida.

Artimiausia aptariamojo asmenvardžio giminaitė yra kitos linksniuotės pavardė *Nausėdas*, taip pat paliudyta 2 kirčiuotės variantu *Nausėdas* iš žemaičių ploto (Gaūrė, Kuliai, Švėkšna, Tauragė), paplitusi Klaipėdos, Pagėgių ir Šilutės apylinkėse ir dokumentuose pateikta įvairios rašybos variantais, tarp jų ir suvokietintais, deja, nesukirčiuotais (žr. *pavardes.lki.lt*). Kalbininkas Antanas Salys, žemaitis, yra paliudijęs variantą *Naūsėdas* su pirmojo dėmens kirčiu³ (toks kirčiavimas būtų įmanomas ir pavardei su galūne *-a*). Šis asmenvardžio variantas irgi yra kilęs iš apeliatyvo *nausėdas*, *-ė*, reiškiančio tą patį kaip *nausėdà* ir paliudyto Frydricho Kuršaičio „Vokiečių–lietuvių kalbų žodyne“ (žr. *www.lkz.lt*). Dar plg. daugiskaitinį daiktavardį *nausėdai* „naujasėdžių gyvenama vieta“ bei priesagos vedinį *nausėdijà* „t. p.“ ir kaimų vardą *Nausėdai* (Krėtingos ir Šilutės r.) – jie visi 2 kirčiuotės. Skuodo rajone yra ir 4 kirčiuotės *Nausėdaĩ*, vietovardis, gavęs šeimų daugiskaitiniams pavadinimams būdingą galūninį kirčiavimą.

Kuršaičio yra užfiksuotas dar trečias aptariamojo apeliatyvo variantas *nausėdys*, *-ė* (3^b), kurio kirtis kilnojamas iš galūnės į pradinį skiemenį (plg. vns. gal. *naūsėdį*, *-ę*), taip pat pastovaus kirčio *nausėdis*, *-ė* bei *naūsėdis*, *-ė*, tačiau jais pa-

² www.ziniuradijas.lt/laidos/greiti-pietus/ar-zmonija-kada-nors-mirs-badu?video=1. Neiškenčiu nesuregavęs į bravūrišką minimos laidos vedėjo repliką: „Nors turėtų būti *Nausėdà* pagal reguliacijas, kurias sugalvojo grupė asmenų, kurie nieko neišmano apie tikrinių vardų skambesį.“ Iš tikro tie asmenys ne ką nors sufantazuoja, o remiasi autentiškais duomenimis ir ypač asmenvardžių savininkų liudijimais, suprantama, aiškiai skirdami tarmių ir bendrinės kalbos sistemas.

³ Žr. Antanas Salys, *Raštai II. Tikriniai vardai*, Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1983, p. 238. Užfiksuoti ir keli šios pavardės, sukirčiuotos neįprastai – *Nausėdas*, turėtojai, turbūt nevietiniai, iš Biržų rajono (žr. *pavardes.lki.lt*).

remtų asmenvardžių nepavyko aptikti. Visi aptartieji variantai yra kilę iš ilgesnių, t. y. **naujasėda*, **naujasėdas*, *naujasėdys*, -ė / *naujasėdis*, -ė „naujakurys“ (paskutiniai du yra paliudyti, žr. www.lkz.lt).

Tradicinis žmonos pavardės kirčiavimas pagal *Nausėdà* ar *Nausė́das* būtų *Nausė́dienė*, pagal *Nausė́da* – *Nausė́dienė*, tačiau dabartinėje vartosenoje, kai vyriškai pavardei būdingas kirčiuotas priešpaskutinis skienuo, – nesvarbu, kokia jo priegaidė, nustatytas polinkis kirčiuoti priesagą -*ienė*, taigi abiem atvejais gali būti *Nausė́dienė*. Antai jaunosios⁴ ir vidurinės⁵ kartos bendrinės kalbos vartotojų kirčiavimo tyrimas parodė, kad ištekėjusių moterų pavardėms, padarytomis iš vyriškų pavardžių, turinčių tvirtapradį priešpaskutinį skiemenį, būdingas vyraujantis priesagos -*ienė* kirtis, pavyzdžiui: *Gėrvė* – *Gervienė*, *Bėržas* – *Beržienė*, *Stirna* – *Stirniėnė*, *Kārpis* – *Karpienė* (tradicinė taisyklė reikalautų visas suminėtas moterų pavardes kirčiuoti pagal vyriškąsias, t. y. *Gėrvienė*, *Kārpienė* ir pan.). Priesaga -*ienė* kirčio negauna tada, kai vyriškas asmenvardis turi kirčiuotą tvirtapradę priesagą, pavyzdžiui: *Bardauskas* – *Bardauskienė*, *Adomėnas* – *Adomėnienė*, *Savukėnas* – *Savukėnienė*). VLKK Tarties ir kirčiavimo pakomisėje šiuo metu yra rengiama rekomendacija dėl moterų pavardžių su priesaga -*ienė* kirčiavimo (joje bus siūloma tradicinę taisyklę papildyti realioje vartosenoje išplitusia naujove – dažniau, negu buvo įprasta, kirčiuoti priesagą).

⁴ www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/150/1/ISBN9789955129882.pdf (p. 168–173).

⁵ Žr. www.flf.vu.lt/dokumentai/Mokslas/Elektroniniai_istekliai/naujausi_kirciavimo_polinkiai... (p. 93).